

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Milieu-oorlog is overal en wildernis bestaat niet: Kreike's vogelvluchtperspectief op environmental warfare

Mostert, T.

Citation

Mostert, T. (2022). Milieu-oorlog is overal en wildernis bestaat niet: Kreike's vogelvluchtperspectief op environmental warfare. *Tijdschrift Voor Geschiedenis*, 135(1), 117-120.
doi:10.5117/TvG2022.1.011.MOST

Version: Publisher's Version
License: [Creative Commons CC BY 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3563024>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Milieu-oorlog is overal en wildernis bestaat bijna niet

Kreike's vogelvluchtperspectief op 'environmental warfare'

Tristan Mostert, Universiteit Leiden

Scorched Earth van Emmanuel Kreike is in meer dan één opzicht een actueel boek. Het haakt niet alleen aan bij de groeiende belangstelling voor milieugeschiedenis, maar is ook acuut relevant voor een ander onderzoeksveld dat zowel qua onderzoek als publieke belangstelling een enorme ontwikkeling doormaakt: de studie van koloniale oorlogen. In Nederland kwam het geweld van de dekolonisatie-oorlog in Indonesië de afgelopen jaren nadrukkelijker dan ooit onder de aandacht – onder het grote publiek met boeken als *De tolk van Java* (2016) en de eerste grote filmproductie over het onderwerp, *De Oost* (2020). Onder historici zette Rémy Limpachs *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (2016) diezelfde oorlog volop in de aandacht. Zijn boek vormde een belangrijk startpunt voor een groot gezamenlijk onderzoeksproject van het NIOD, KITLV en NIMH. Deze onderzoeken konden ook aanhaken bij toenemende internationale belangstelling voor koloniaal geweld.

Kreikes boek is opvallend toegankelijk en biedt vanuit zowel militair als milieuperspectief sterke en vernieuwende inzichten. Het richt zich op de wisselwerking tussen oorlog en de menselijke leefomgeving over een opvallend lange periode: van de zestiende eeuw tot en met de Eerste Wereldoorlog. Waar we de invloed van oorlog op landschap en omgeving wellicht het sterkst associëren met de industriële oorlogvoering van de twintigste eeuw (de omslag van het boek toont ons het

onwerkelijke landschap bij Ieper tijdens de Eerste Wereldoorlog), biedt Kreike ons een andere zienswijze op 'environmental warfare'. Hij wijst erop dat, aangezien oorlog onlosmakelijk is verbonden met landschap, omgeving en natuurlijke hulpbronnen, elke oorlog sinds mensenheugenis een vorm van *environmental warfare* is.

Voorts geeft hij in overweging dat het denken over ecologische vernietiging, verschroeide aarde en totale oorlog te lijden heeft onder een valse tegenstelling tussen natuur en cultuur. Nog afgezien van het feit dat mensen afhankelijk zijn van hun leefomgeving (waarmee genocide en de recent in zwang geraakte term 'ecocide' doorgaans keerzijdes van dezelfde medaille zijn), is ook het onderscheid tussen 'natuur' en menselijke infrastructuur en kapitaal vaak niet zinvol, of zelfs helemaal niet te maken. Als gebieden waarvan een gemeenschap afhankelijk is voor verzamelen, jagen en zwerflandbouw, onbruikbaar worden gemaakt, of de toegang ertoe wordt verhinderd, dan is het effect op de betreffende gemeenschap niet wezenlijk anders dan wanneer hetzelfde wordt gedaan met gebouwde infrastructuur, akkers, weides en waterwerken.

Daarnaast wijst Kreike er op verscheidene plekken in het boek op dat de 'wilde' omgeving waar gemeenschappen van afhankelijk waren vaak helemaal niet zo wild was als westerse buitenstaanders meenden. De bodemtypes en de soortendiversiteit in zulke

gebieden waren vaak het resultaat van een lange interactie tussen de bewoners en hun leefomgeving. Kreike spreekt daarom van ‘*environmental infrastructure*’, een begrip waar al deze vormen van landschap en menselijke leefomgeving onder worden geschaard. Voor de vernietiging ervan stelt hij de term ‘*environcide*’ voor.

Deze begrippen past Kreike vervolgens toe op verschillende casestudies, van de Nederlandse Opstand tot de kolonisatie van Zuid- en Noord-Amerika; van de grote achttiende-eeuwse Europese oorlogen tot de Eerste Wereldoorlog en de nasleep daarvan in zuidelijk Afrika. Dit levert inzichten op over een scala aan vormen waarin mensen interacteren met hun omgeving, en de manier waarop oorlog die interactie kan verstoren. Wellicht geen nieuw inzicht, maar sterk neergezet zijn de vele voorbeelden van hoe ‘de vier Apocalyptische ruiters vaak samen rijden’ (p. 18), i.e., hoe oorlog, ziekte, natuurrampen en honger elkaar wederzijds beïnvloeden en versterken. Zo betoogt hij voor zowel de Spaanse verovering van Zuid-Amerika als de latere conflicten aan de Amerikaanse noordoostkust, waar Fransen, Engelsen en Nederlanders neerstreken, dat het te kort door de bocht is om de Europese ziektes die daar zo vernietigend huishielden louter als een soort natuurramp te zien. De verspreiding van deze ziektes werd vaak versneld door militaire campagnes, de effecten ervan verergerd door voedselgebrek, en ze hadden op hun beurt een aanjagend effect op conflicten in de regio. De ziektes zijn dus niet los te zien van die oorlogen en de effecten die deze hadden op mens en omgeving.

In het boek heeft Kreike ruime aandacht voor die situaties waarin *environmental infrastructure* doelbewust werd vernietigd, bijvoorbeeld omdat een tactiek van de verschroeide aarde werd toegepast, of omdat de bevolking de toegang tot deze infrastructuur

werd ontzegd door deportatie of verdrijving. De meest iconische voorbeelden hiervan vormen wellicht de conflicten in de VS in de negentiende eeuw, waar de oorspronkelijke bevolking op grote schaal uit haar leefgebieden werd verdreven, en waar de bizonjacht op grote schaal werd ingezet als doelbewuste en commercieel uitbestede strategie om de levenswijze en voedselvoorziening van de bewoners van de Great Plains te vernietigen. Vergelijkbare strategieën vindt Kreike echter al in de zestiende-eeuwse verovering van Zuid-Amerika en in de Europese oorlogen van de zeventiende en achttiende eeuw. Zo ziet hij vooral continuïteit in de *environmental* en ‘totale’ aspecten van oorlogvoering.

Vanuit het oogpunt van koloniale oorlogvoering is het boek vernieuwend en verfrissend om te lezen. De laatste jaren is er veel onderzoek dat koloniaal geweld probeert neer te zetten en te analyseren als aparte categorie.¹ Veel van dit onderzoek richtte zich op de negentiende en twintigste eeuw, maar er zijn ook auteurs geweest die koloniaal geweld op een veel langere tijdschaal beschouwden. In het boek *Colonial Violence* (2017) poogt Dierk Walter bijvoorbeeld een analyse te geven van koloniaal geweld vanaf de zestiende eeuw. Dit is naar mijn mening een zinnige onderneming, omdat er verrassend weinig goed onderzoek is naar de vroegste koloniale oorlogen, en het denken over vroegmoderne oorlogvoering buiten Europa nog altijd sterk gericht is op vraagstukken rond vuurwapentechnologie,

1 Kim Wagner, bijvoorbeeld, is één van verscheidene auteurs die betogen dat Europese troepen in de negentiende eeuw een veel grotere bereidheid toonden om extreem geweld in te zetten in een koloniale context dan tegenover Europese tegenstanders. Wagner, *Amritsar, 1919. An empire of fear & the making of a massacre* (New Haven 2019); Wagner, ‘Savage Warfare: Violence and the Rule of Colonial Difference in Early British Counterinsurgency’, *History workshop journal* 85 (2018) 217-237.

fortenbouw, logistiek, drill en schaalvergroting.² In de vroegmoderne tijd kwamen er echter ook koloniale conflicten voor die we tegenwoordig wellicht als contraguerilla zouden omschrijven – uitgevochten in onbekende en onherbergzame landschappen, tegen tegenstanders met een andere samenlevingsvorm en een navenant andere manier van oorlog voeren.

De tactieken waarmee Europese bevelhebbers in de vroegmoderne tijd dit soort conflicten probeerden te winnen, tonen opvallend grote overeenkomsten met die van de negentiende en twintigste eeuw, zoals deportaties, bewuste verwoesting van de leefomgeving en het platbranden van dorpen. Onderzoekers die deze vroegmoderne koloniale conflicten willen onderzoeken, kunnen in die zin hun licht opsteken bij hun collega's die zich met latere periodes bezighouden. Kreikes werk, dat dus eveneens oog heeft voor zulke continuïteiten, gaat echter nog een stap verder. Het boek stelt namelijk dat er niets inherent koloniaal is aan de *environmental warfare* die Europeanen overzee toepasten. In Europa was oorlog ook in belangrijke mate *environmental*, evenals in prekoloniaal Amerika, Azië en Afrika.

Dit is een zinnig en verhelderend perspectief, dat wellicht nog overtuigender neergezet had kunnen worden door meer aandacht te besteden aan niet-Europese oorlogvoering.

² Dit perspectief is sterk bepaald door Geoffrey Parker, *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800* (Cambridge 1988), waarin een aantal vroegmoderne militaire ontwikkelingen in Europa, waaronder fortbouw, met artillerie bewapende schepen, schaalvergroting, drill en discipline, werden neergezet als een revolutie die ook buiten Europa westerse legers een sterk voordeel gaf tegen lokale tegenstanders. Hoewel de ideeën over wereldwijde militaire ontwikkelingen in de vroegmoderne tijd sindsdien veel beter geïnformeerd en genuanceerder zijn geworden, zijn de factoren die Parker als cruciaal aanwees nog steeds zeer dominant in het debat.

Kreike geeft hier weliswaar enkele voorbeelden van, zoals de zeventiende-eeuwse conflicten tussen de Iroquois en de Huron in Noord-Amerika, of de achttiende-eeuwse conflicten tussen de Asante en hun burens in West-Afrika, maar deze voorbeelden gaan terug op westerse koloniale bronnen. Afgezien van een enkele verwijzing naar prekoloniaal archeologisch bewijs vonden de beschreven conflicten plaats in een context waar de Europese aanwezigheid van invloed was op de conflicten. Het toevoegen van voorbeelden van *environmental warfare* door, zeg, de Mogols, de Ottomanen of de Mantsjoes had het argument nog overtuigender losgezongen uit het traditionele onderscheid tussen 'Westers' en 'inheems'.³

Daarnaast wil de auteur op een aantal plaatsen in het boek de overeenkomsten te sterk aanzetten, bijvoorbeeld waar hij betoogt dat de Franse campagnes tegen de Iroquois volstrekt vergelijkbaar waren met oorlogen in Europa. Volgens hem waren deze campagnes 'noch een aanpassing aan inheemse Amerikaanse oorlogvoering, noch een terugval naar onbeschaafde oorlogvoering', maar pasten ze in een traditie van *'enviroicidal warfare ... die zowel de inheemse Amerikanen in de Nieuwe Wereld, als de Europese kolonisten, welbekend was.'* (p. 160) Een paar pagina's verderop wijst hij erop dat de Engelse commandant John Mason, die er in de oorlog tegen de Powhatan in 1637 niet voor terugdeinsde een gemeenschap met vrouwen, kinderen en al uit te roeien, zijn krijgservaring had opgedaan in de oorlogen in de Nederlanden, waar zulke tactieken ook tot het repertoire

³ Voor de val van de Ming en de invasie van de Mantsjoes in China bieden de werken van Frederic Wakeman, Lynn Struve en Tonio Andrade een zinnige basis voor een *environmental* benadering. Voor het Mogolrijk zie Pratyay Nath, *Climate of Conquest. War, Environment, and Empire in Mughal North India* (Oxford 2019). Voor Zuidoost-Azië zie Michael W. Charney en Kathryn Wellen eds., *Warring societies of precolonial Southeast Asia. Local cultures of conflict within a regional context* (Leiden 2018).

behoorden. Kreike betoogt zeer terecht dat zulke overeenkomsten en continuïteiten te weinig aandacht hebben gekregen in eerder onderzoek, maar door deze op zijn beurt al te sterk te willen benadrukken negeert hij soms de verschillen in troepenaantallen, wapens, doelen, cultuur en samenleving die deze conflicten wel degelijk kenmerkten.

Dat zijn echter kleine kanttekening bij een zeer waardevol boek. Het bevat voor mij, in de afrondende fase van een proefschrift over de zeventiende-eeuwse specerijenoorlogen in de Molukken, veel acuut relevante inzichten. Kreike stipt zelf kort de uitroeiingscampagnes van kruidnagelbomen aan die de VOC in de late achttiende eeuw in de Molukken hield. Mijn eigen onderzoek betreft de eerste decennia van de zeventiende eeuw in datzelfde gebied, toen dit beleid van uitroeiing voor het eerst vorm kreeg als onderdeel van een serie bloedige conflicten om de controle over de kruidnagel. Het perspectief en begrippenapparaat dat Kreike in *Scorched Earth* voorstelt is zinnig toepasbaar op deze conflicten. Ook in de zeventiende eeuw zelf werd al opgemerkt dat de VOC, in haar gefrustreerde pogingen de kruidnagelhandel onder controle te krijgen, een ‘oorlog tegen de bomen’ was begonnen. Deze oorlog richtte zich aanvankelijk vooral op de kruidnagelbomen zelf, maar daarnaast werd het bewust vernietigen van de voedselvoorziening van de inheemse bevolking al snel een speerpunt van de VOC-strategie, evenals gedwongen verhuizingen. Hoewel Kreike hier in zijn korte beschouwing van de latere uitroeiingscampagnes in diezelfde gebieden niet verder op ingaat, is zijn concept van *environmental infrastructure* ook van toepassing op de tropische bossen op Amboin, Seram en de omliggende eilanden. Ook daar zagen westerse bezoekers slechts woest oerwoud, maar de soortendiversiteit in die bossen was het resultaat van eeuwenlange

interactie met de menselijke bewoners van het gebied. De ‘oorlog tegen de bomen’ was voor hen dan ook desastreus.

Kreike, zelf van oorsprong Nederlands, stelt zich in het boek expliciet tot doel om Nederlandse bronnen en voorbeelden een prominente plek te geven – volgens enkele eerdere recensenten doet hij dit zelfs iets té enthousiast.⁴ Persoonlijk merk ik bij het lezen van het boek echter vooral op dat er in Nederlandstalige bronnen nog veel meer te doen is op dit gebied. De specerijenoorlogen, bijvoorbeeld, waren grote en langdurige conflicten, waarvoor in de geschiedschrijving tot dusverre maar beperkt aandacht was.⁵ In de hoofdstukken over de Amerikaanse noord-oostkust valt op dat Kreike het vooral moet hebben van Franse en Engelse voorbeelden: onderzoek naar de Nederlandse rol in de conflicten met de oorspronkelijke bevolking van de regio is voornamelijk beperkt.⁶ Hier valt dus nog belangrijk onderzoek te verrichten. Voor het onderzoeken van, en schrijven over, deze conflicten geeft *Scorched Earth* uiterst nuttige inzichten en conceptuele handvatten.

4 Recensie van Dagomar Degroot, *The Journal of interdisciplinary history* 52 (2021) 423-425.

5 Uitzondering vormt een deel van het werk van Gerrit Knaap, o.a. ‘Headhunting, carnage and armed peace in Amboina, c. 1500-1700’, *Journal of the Social and Economic History of the Orient* 46.2 (2003) 165-192.

6 Uitzonderingen vormen bijvoorbeeld Paul Otto, *The Dutch-Munsee encounter in America/ The struggle for sovereignty in the Hudson Valley* (Oxford 2006) en Mark Meuwese, *Brothers in arms, partners in trade Dutch-indigenous alliances in the Atlantic world, 1595-1674* (Leiden 2012), die allebei zeer interessante inzichten in deze conflicten geven. Vergeleken met de historiografie over bijvoorbeeld de Engelse rol in deze conflicten is het onderzoek naar de Nederlanders echter uiterst beperkt.